

Chinnigulnamolar qabilasi

Andijon davlat Pedagogika instituti Tabiiy fanlar fakulteti Biologiya
yoʻnalishi 2-bosqich 203-guruh talabasi

Xaydarova Gulzoda Jabarali qizi
Neʼmatova Mushtariy Qodirjon qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada chinnigulnamolar qabilasining umumiy tasnifi, sistematikasi, shuningdek bu qabilaning ekologiyasi toʻgʻrisida maʼlumot keltirilgan.

Kalit soʻzlar: Chinnigulnamolar qabilasi, chinniguldoshlar, kaktusdoshlar, semizoʻtdoshlar, shoʻradoshlar va gultajixoʻrozdoshlar oilasi.

Abstract: This article provides information on the general classification and systematics of the carnation tribe, as well as the ecology of this tribe.

Key words: Clove family, Clove family, Cacti family, Clove family, Clove family, and Clove family.

Аннотация: В статье представлены сведения об общей классификации и систематике трибы гвоздик, а также об экологии этого трибы.

Ключевые слова: семейство гвоздичных, семейство гвоздичных, семейство кактусовых, семейство гвоздичных, семейство гвоздичных и семейство гвоздичных.

Chinnigulnamolar qabilasi (Caryophyllales) 17 ta oilani oʻz ichiga oladi. Uning turlari oʻt, buta va daraxtlardan iborat. Barglari oddiy, butun, navbatlashib yoki qarama-qarshi, baʼzan halqa holda joylashgan, aksariyat yonbargsiz. Gullari turli xil toʻpgullarda joylashgan, ikki jinsli, baʼzan bir jinsli, aktinomorf, 4—5 aʼzoli, gulqoʻrgʻoni ikki qavat, baʼzan gultojsiz, changchilari 5—10 ta yoki koʻp. Urugʻchisi sinkarp-mevachi barglari qoʻshilib oʻsgan, baʼzan qisman apokarp, tugunchasi ustki, yarim ostki yoki ostki. Mevalari — koʻsakcha. Kronkvist sistemasiga koʻra Chinnigulnamolar filogenetik jihatdan Dillniyanamolarga bogʻlanadi va hatto Ayiqtovonnamolardan kelib chiqqan boʻlishi ham ehtimol deb koʻrsatiladi. Bu fikrni L. L. Taxtadjyan ham tasdiqlaydi. Olimning fikricha, Chinnigulnamolar qabilasi 17 oilani birlashtiradi. Shulardan Chinniguldoshlar,

Kaktusdoshlar va Sho‘radoshlar oilasiga mansub turlar O‘zbekistonda ancha keng tarqalgan.

Semizotdoshlar oilasi (Portulacaceae) vakillari bir yillik va ko‘p yillik o‘t o‘simliklar, qisman yarimbuta va butachalardan iborat. Barglari oddiy, butun, navbatlashib yoki qarama-qarshi o‘rnashgan, etli va sershira (sukkulent), yonbarglari ham etli.

Gullari bittadan to‘pgullarda joylashgan, ikki jinsli, aktinomorf, bazan zigomorf, gultojibarglari yo‘q, kosachabarglari (gultojibargsimon) odatda 4—5 ta, ba‘zan 2—3 ta, oq, sariq, qizil rangli, erkin yoki asosi qisman tutash. Changchilari kosachabarglari soniga teng, yoki undan 2—4 marta ko‘p. Urug‘chisi 2—8 mevakbargdan tashkil topgan, ustunchalari erkin yoki qisman qo‘shilib o‘sgan, tugunchasi yarim ostki. Mevasi ko‘ndalang yorilib ochiladigan ko‘p urug‘li ko‘sakcha. Semizotdoshlarning 30 ta turkumga mansub 600 ga yaqin turlari mavjud va ular Yer yuzining barcha qismlarida, ko‘proq iliq va o‘rta mintaqalarda, ayniqsa, Shimoliy Amerikaning umumiy ko‘rinishi, g‘arbiy tumanlarida va And tog‘larida tarqalgan.

O‘zbekistonda semizot (Portulaca) turkumining bitta turi—oddiy semizot o‘t. . Bu tuksiz, poya va barglari etli, tik yoki yoyilib o‘tuvchi, bo‘yi 15—35 sm uzunlikdagi, gullari sariq, gultojibargi kosachabargdan sal uzunroq, bir yillik begona o‘t. U sug‘oriladigan ekinlar (sabzavot, poliz, g‘alla, g‘o‘za) orasida juda keng tarqalgan. Bir tup semizot 10000 tagacha urug‘ beradi. Poyalarining ildiz otishi va qalamchalari bilan ham ko‘payadi. Vatani Janubiy Amerika. Yovvoyi semizotning yosh poya va barglaridan xomligicha yoki qaynatib salat tayyorlanadi, qishga tuzlab saqlash ham mumkin.

Kaktusdoshlar oilasi (Cactaceae) asosan seret sukkulent o‘t va buta, qisman daraxtlardan iborat. Aksariyat ko‘pchiligida barglari metamorfozga uchragan va tikanlar ko‘rinishida saqlangan. Poyalarining shakli har xil turkumlarida o‘ziga xos tuzilishga ega, ular ustunsimon yassi, bargchasimon sharsimon. Poyalarining seret bo‘lishi ularida suv g‘amlovchi to‘qimalarning kuchli rivojlanganligidandir. Poyasining hajmi ancha katta. Ildizlari yuza yoki chuqur joylashadi. Gullari asosan bittadan, ba‘zan poya uchida ro‘vaksimon to‘pgullar hosil qiladi, qismlari spiral, spirotsiklik holda joylashgan, ikki jinsli, aktinomorf, ba‘zan zigomorf. Gullarining rangi oq, sariq, qizil, och qizil, erkin yoki asosidan tutashib naycha hosil qiladi. Hozirgi vaqtda kaktuslarning 105 (50—220) turkumga mansub 2200 ga yaqin turlari

mavjud. Ular Shimoliy, Markaziy va Janubiy Amerikaning quruq va yarim quruq iqlimli hududlarida keng tarqalgan. Meksika kaktuslarning asosiy kelib chiqish markazidir. Ular dengiz sathidan 3000—4500 metr balandlikdagi tog'larda ham o'sadi. Amerika qit'asidan tashqari kaktuslarning bir necha turlari Afrika, Madagaskar, Maskaren, Seyshel orollarida va Shri-Lankada ham tarqalgan. Kaktusdoshlar oilasi bir qator belgilariga ko'ra 3 ta kichik oilaga bo'linadi: Pereskiyadoshchalar (Pereskioideae), Opunksiyadoshchalar (Opuntioideae) va Kaktusdoshchalar (Cactoideae). Kaktusdoshlarning tabiatda va inson hayotida ahamiyati katta. Ularning manzarali o'simliklar sifatida ekiladigan 300 dan ko'proq turlari bor.

Chinniguldoshlar oilasi (Caiyophyllaceae) vakillari o'tlar, qisman yarimbutalar, ba'zan butalardan iborat. Barglari oddiy, butun, yonbargsiz yoki yonbargli, ko'pincha qinli va poyada qarama-qarshi (faqat Pycnophyllym turkumidagina navbatlashib) joylashgan. Mevasi tishchali yoki chanoqli ko'sak, ba'zan yong'oqcha yoki rezavor. Chinniguldoshlarning 80 turkum va 2000 dan ziyod turlari bor. Ular Yer yuzida keng tarqalgan, ayniqsa Shimoliy yarimshaming mo'tadil iqlimli mintaqalarida va O'rtayer dengizbo'yi hamda Eronda tarqalgan. O'zbekistonda chinniguldoshlarning 24 turkumi va 130 tacha turi o'sadi. Gul tuzilishi va bir qator boshqa belgilariga ko'ra chinniguldoshlar oilasi 3 ta oilachaga bo'linadi: Paronixadoshchalar (Paronychoideae), Yulduzo'tdoshlar (Alsinoideae), Chinniguldoshchalar (Caryophylloideae).

Chinnigul (Dianthus) turkumiga bir yillik, ko'p yillik (O'zbekistonda) o'tlar kiradi. Barglari bandsiz, chiziqsimon-tasmasimon, qaramaqarshi o'rnashgan. Gullari bittadan yoki dixaziy to'pgulda joylashgan. Yovvoyi turlaridan to'rttangachali chinnigul, yovvoyi chinnigul respublikamizning barcha viloyatlaridagi adir va tog' yonbag'irlarida tarqalgan. O'zbekiston chinniguli O'zbekiston Respublikasining „Qizil kitob“ iga kiritilgan. Madaniy turlaridan bir yillik xitoy chinniguli gulzorlarda manzarali o'simlik sifatida ekiladi

Gultojxo'rozdoshlar oilasiga (Amaranthaceae) o'tlar, yarimbutalar, butalar, ba'zan daraxtlar kiradi. Asosan Amerika va Afrikaning tropik, subtropik hududlarida, Osiyo va Avstraliyada, qisman Yevropaning iliqroq mintaqalarida tarqalgan. Barglari oddiy, yonbargchasisiz, poyada navbatlashib yoki qarama-qarshi joylashgan. Mevasi yong'oqcha, ba'zan rezavor, urug'lari sharsimon, yasmisimon va yaltiroq.

Gultojixo‘rozdoshlar oilasining 3 ta oilachasi mavjud: Derringiyadoshchalar (Derringioideae), Gultojixo‘rozdoshchalar (Amaranthoideae), Gomfrenadoshchalar (Gomphrenoideae). Ular 65 turkum va 900 dan ko‘proq turni o‘z ichiga oladi. O‘zbekistonda esa 1 turkum va 10 turi o‘sadi.

Sho‘radoshlar oilasi (Chenopodiaceae) O‘t o‘simliklar, yarimbutalar, ba‘zan buta va daraxtlardan iborat. Barglari oddiy, yonbargsiz, navbatlashib yoki qarama-qarshi o‘rnashgan, ba‘zan reduksiyalangan — bargsiz yoki metamorfazalangan — tangacha yoki qipiqelcha ko‘rinishida. Turlari ancha seret, tuksiz yoki har xil tukli: cho‘llarning sho‘rlangan tuproqli muhitida qumlarda o‘shigga moslashgan. Gullari ko‘rimsiz, anemofil, ba‘zan entomofil, boshqoq yoki qisqa bandli dixaziylarga joylashgan, ba‘zan murakkab, g‘uj dixaziylar dumaloq to‘pgullarni hosil qiladi. Oilaning turkumlarida gul tuzilishining bir necha variantlari kuzatiladi. Ammo gulqo‘rg‘on qismlari har xil turkumlarida ba‘zan kamroq, bitta yoki umuman yo‘q. Mevasi yong‘oqcha, murtagi egilgan, spiralsimon. Ko‘sakchasimon yoki rezavor mevali turlari ham mavjud. Sho‘radoshlar orasida muhim oziq-ovqat, yem-xashak (cho‘l, yarim cho‘l), dorivor va begona o‘tlar bor. Oilaning 110 turkumiga mansub 1500 dan ko‘proq turlari mavjud bo‘lib, ular O‘rtayer dengizbo‘yi, G‘arbiy, O‘rta va Markaziy Osiyoda, Shimoliy Amerikaning prcriyalari, Janubiy Amerikaning pampaslarida va Avstraliyaning sahrolarida keng tarqalgan. O‘zbekistonda 43 turkumi va 180 turi yovvoyi holda o‘sadi. Sho‘radoshlar kichik oilasining lavlagi, ismaloq, olabuta, teresken, ebalak, kamforosma, kumarjik, qumtariq va izen kabi turkumlarining turlari yovvoyi holda respublikamizda ancha keng tarqalgan.

Lavlagi (Beta) turkumi bir yillik va ko‘p yillik o‘tlar, ularning 10 turi bo‘lib, Kavkaz, Kichik Osiyo va O‘rtayer dengizbo‘yi mamlakatlarida tarqalgan, 5 turi Kavkazda o‘sadi. O‘rta Osiyo va shu jumladan O‘zbekistonda yovvoyi holda o‘smaydi. Madaniy holda oddiy lavlagining ko‘plab navlari ekildi. Uning ajdodi Atlantika okeani va O‘rtayer dengizbo‘yi qirg‘oqlari hududlarida, G‘arbiy Yevropada, Sharqiy Kavkazortida o‘sadigan yovvoyi ko‘p yillik lavlagi yoki dengizbo‘yi lavlagisi hisoblanadi. Lavlagi ikki yillik ildizmevali o‘t, birinchi yili yirik tuxumsimon barglar va ildizmeva, ikkinchi yil esa rombsimon mayda barglar va to‘pgullar hosil qiladi.

Sho‘ra (Chenopodium) turkumi bir yillik, ikki yillik, ba‘zan ko‘p yillik o‘tlardan tashkil topgan. Barglari bandli, butun yoki tishchali. Gullari ikki jinsli, to‘pgullari shingil, boshqoq va boshqacha to‘pgullarda o‘rnashgan. Gulqo‘rg‘oni

5(3—4) a'zoli, changchisi 5 ta, urug'chisi 2 meva bargchali. Mevasi yong'oqcha, pardasimon po'st bilan o'ralgan. Murtagi taqasimon yoki halqasimon. Sho'ralarning 250 dan ko'proq turlari bor, shundan O'zbekistonda 10 turi uchraydi.

Xulosa:Chinnigulkabilar kichik ajdodcha 3 ta qabila, 19 ta oila, 650 tacha turkum va 11500 taga yaqin turni birlashtiradi.Hozirgi vaqtda bu ajdodchani 3 ta qabilasi borligi qayd etilgan: Chinnigulnamolar (Caryophyllales), Toronnamolar (Polygonales), karmaknamolar (Plumbaginales). Bulardan Chinnigulnamolar qabilasi bir qator belgilariga ko'ra boshqalariga nisbatan soddaroq tuzilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'. Pratorov, L.Silamsulayeva, E. Sulaymon, X. Axunov, K. Ibodov, V. Mahmudov BOTANIKA (Morfologiya, Anatomiya, Sistemikasi, Geobotanika) "Ta'lim nashriyoti" Toshkent-2010.y.
2. Zokirov Q. Z, Jamolxonov X. A, Botanikadan ruscha-o'zbekcha ensiklopedik lug'at "O'qituvchi" nashriyoti. Toshkent 1973 y.
3. Kursanov L. I, Komarniskiy K. I, Meyer V. F, Razdoriskiy A. A, Uranov. Botanika 1-tom "O'qituvchi" nashriyoti. Toshkent 1972 y.
4. M.I.Ikromov, X. N. Normurodov, A. S. Yuldashev Botanika O'simliklar morfologiyasi va anatomiyasi. 2002-yil.

Research Science and Innovation House